

ОСВІТА ЯК ПІДВАЛИНА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІСПАНСЬКОЇ ПРЕСИ 1898–1899 РР.)

EDUCATION AS THE BASIS FOR THE STATE-BUILDING PROCESS (ACCORDING TO THE SPANISH PRESS OF 1898–1899)

Вивчення основного контенту іспанської преси 1898–1899 рр., зокрема мадридських і барселонських періодичних видань «Ліберал», «Світ», «Епоха», «Країна», «Кореспонденція Іспанії», «Іспанська пошта», «Новини», «Династія», «Новий журнал», «Сучасний журнал» і деяких інших, дозволило з'ясувати, яке значення надавалося іспанськими інтелектуалами освітньому фактору у процесі розбудови «нової Іспанії» наприкінці XIX ст., про що і йдеться у нашій статті. Подолання «загальнонаціональної катастрофи» 1898 р., вихід із системної кризи, розв'язання «іспанської проблеми» уявлялися іспанським мислителям, публіцистам, політикам, педагогам можливими за умови консолідації усього суспільства навколо ідеї «регенераціонізму» Батьківщини. У дискусії про засоби оновлення Іспанії саме освітньому фактору відводилося перше місце, адже рівень неграмотності населення у країні наприкінці XIX ст. був найвищим у Європі. У статті цитовано окремі висловлювання іспанських інтелектуалів (М. де Унамуну, Ф. Наварро, Е. Вінсенті, Ф. Льяноса, Х. Боске та ін.) стосовно сутності та засобів оновлення країни. Показано, що у численних публікаціях іспанських інтелектуалів проголошувалася ідея зведення будівлі нової держави, яке мало здійснюватися завдяки розвитку освіти, культури, науки, духовності. Із матеріалів іспанської преси 1898–1899 рр. виходило, що народна самосвідомість була на низькому культурному рівні, що за відсутності або недостатнього розвитку освітніх установ народ не набуває колективної сили, спроможної обирати й контролювати владу. Усвідомлення іспанськими інтелектуалами того, що рушієм історії є саме народ, уможливило їхній потужний сподвижницький рух наприкінці XIX ст. під гаслом «просвітницького регенераціонізму», яке передбачало покращення умов розвитку народної освіти, університетської науки, духовної культури і цивілізаційне піднесення Іспанії на рівень передових європейських країн. Новий державотворчий процес мав розпочатися з організації масового народного просвітництва, запровадження та підтримання обов'язкової державної освіти.

Ключові слова: іспанська преса 1898–1899 рр., іспанські інтелектуали, «регенераціонізм», освіта, народне просвітництво,

державотворчий процес, неграмотність населення.

Study of the main content of the Spanish press of 1898–1899, in particular Madrid and Barcelona periodicals “El Liberal”, “El Globo”, “La Epoca”, “El Pais”, “La Correspondencia de España”, “El Correo Español”, “Las Noticias”, “La Dinastia”, “Revista Nueva”, “Revista Contemporanea” and some others, have revealed the importance that Spanish intellectuals gave to the educational factor in the process of building “new Spain” in the late nineteenth century, as discussed in this article. Overcoming the “national disaster” of 1898, getting out of the comprehensive crisis, solving the “Spanish problem” seemed to Spanish thinkers, publicists, politicians, and educators possible under the condition of consolidation of the whole society around the idea of “regeneration” of the Motherland. In the debate on how to upgrade Spain, it was the educational factor that came first, since the level of illiteracy in the country at the end of the nineteenth century was the highest in Europe.

The article quotes separate statements of Spanish intellectuals (M. de Unamuno, F. Navarro, E. Vincenti, F. Llanos, J. Bosque and others) regarding the essence and means of country renewal. It is shown that numerous publications of Spanish intellectuals proclaimed the idea of building a new state, which was to be realized through the development of education, culture, science and spirituality. Spanish press publications indicated that people's consciousness was at low cultural level, that in absence or insufficient development of educational institutions nation did not acquire collective force capable of electing and controlling power. Spanish intellectuals' awareness that history was driven by the people made possible their powerful movement in the late nineteenth century under the slogan of “educational regeneration”. This intellectual selfless movement was aimed at improving the conditions for the development of public education, university science, spiritual culture and the civilization of Spain to the level of leading European countries. The new state-building process was to begin with the organization of mass public education and implementation of compulsory education.

Key words: the Spanish press of 1898–1899, Spanish intellectuals, “regeneration”, education, public education, the state-building process, illiteracy.

УДК 37 (460) «1898/1899»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-5>

Зайченко Н.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної
та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки
і права»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В епоху Реставрації монархії Бурбонів в Іспанії (1874–1931 рр.), період між двома республіками, внутрішня політика країни здійснювалася під гаслом «час, зупинись!», дві найбільші політичні партії – консервативна і ліберальна – «були охоплені смертельним страхом перед майбутнім, боялися усякого руху вперед», «були принциповими противниками будь-яких реформ» [1, с. 169].

В імперіалістичній війні із США 1898 р. Іспанія виявилася неспроможною захистити свої коло-

ніальні володіння. Це викликало «глибоке потрясіння» іспанського суспільства. Про цей стан констатувалося, наприклад, у замітці «Мета» (газета «La Izquierda Dinastica», 29 листопада 1898 р.) таким чином: «Правда, яка стосується усіх, – це руїна Іспанії. І те, що найнеобхідніше зараз, – це спасіння Іспанії, допоки вона не зруйнувалася остаточно» [2, с. 1].

В іспанській пресі 1898–1899 рр. залунали заклики «регенераціонізму», «відродження», «воскресіння» Батьківщини, творення «нової Іспа-

нії», «спасіння» і «буття» країни. Іспанські інтелектуали розгорнули масштабну дискусію про сутність, шляхи і засоби оновлення рідної країни, про новий державотворчий процес, базований на широкому реформуванні усіх сфер суспільного життя. Державотворення не мислилося без глибоких перетворень в освітній сфері. Більше того, розв'язання «освітнього питання» розумілося основним інструментарієм подолання «іспанської кризи» і піднесення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми освітньої сфери в Іспанії наприкінці XIX ст. досліджувалися багатьма іспанськими науковцями, педагогами, зокрема Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), А. Капітаном Діасом (A. Capitan Diaz), Х. Гереньєю (J. Guereña), О. Негріном Фахардо (O. Negrin Fajardo), А. Тіаною Феррер (A. Tiana Ferrer), М. Пуельєсом Бенітесом (M. Puellas Benitez), А. Віньяо Фраго (A. Viñoa Frago), Р. Вальсом Монтесом (R. Valls Montes) та ін.

Мета статті – з'ясувати, як у провідних виданнях іспанської преси 1898–1899 рр. розкрито значення фактора освіти у процесі державотворення.

Виклад основного матеріалу. Іспанська преса наприкінці XIX ст., зокрема мадридські газети «El Liberal», «El Globo», «La Epoca», «El Pais», «La Correspondencia de España», «El Correo Español», «El Imparcial», «La Izquierda Dinastica», мадридські журнали «Revista Nueva», «Revista Contemporanea», барселонські газети «Las Noticias», «La Dinastia» та ін., – це суспільно-політичні видання, які здебільшого висвітлювали загальні теми «на злобу дня». Протягом 1898–1899 рр. центральною проблемою, яка обговорювалася, піддавалася аналізу й різним політичним оцінкам в іспанських виданнях, була проблема «загальнонаціональної катастрофи». Причини поразки Іспанії у війні із США і втрати останніх колоніальних володінь; іспанська криза, яка зачепила усі аспекти суспільного життя – економічний, соціальний, політичний, культурний, духовний; «іспанська проблема» як сукупність суперечностей; ідеологема «регенераціонізму» зі спрямуванням вістря на пошук засобів подолання наслідків «катастрофічного» становища; і найважливіше – підвалини процесу державотворення у нових історичних умовах – те коло питань, яким відводилося місце на перших шпальтах часописів. Невід'ємною умовою державотворчого процесу іспанські інтелектуали бачили розбудову загальної обов'язкової державної освіти та розгортання масового народного просвітництва.

У публікації «Про оновлення» (газета «El Globo», 25 липня 1898 р.) констатувалося, що із рідкісною однотайністю іспанські інтелектуали розцінюють теперішню необхідність оновлення країни. «Стосовно принципів – сьогодні украй мало у кого із цивілізованих народів можна повчи-

тися. Таких принципів, на яких ґрунтуються індивідуальна свобода й атмосфера суспільної свободи, установлених і підтриманих міццю героїчних жертв і незабутніх зусиль. В освіті, навчанні, коли є така можливість, треба не звертатися до загальних ідей та універсальних принципів, хоча, безсумнівно, цінних, але треба зосереджувати увагу на розумінні основ і застосуванні знання на практиці, бо у цьому є причина ускладнень і це необхідно змінювати», – наголошувалося у виданні [3, с. 1].

Нині для Іспанії важливо не стільки вірувати у містичні можливості оновлення, у чудодійну божу силу, скільки робити справу оновлення, не очікувати благословення, а діяти [3, с. 1].

У статті «Новий народ?» (1898 р.) політик, правознавець Ф. Льянос (Felix Llanos у Torriglia) з'ясовував, у чому полягає сенс оновлення, адже звідусіль лунають заклики про «новий народ», «нове життя», «нову організацію», але чи достатньо для досягнення оновлення країни змінити персональний склад уряду або доктрини державного управління? «Ні, – упевнено проголошував автор, – треба менше гасел, менше програм, менше новин, а більше – спільного почуття! Одні підкорюються, інші – володарюють. Ми – країна пасивних бунтарів, нація непокірливих» [4, с. 1].

Публіцист, літературознавець Ф. Наварро (Francisco Navarro у Ledesma) у статті «Молоді люди» (1899 р.) зауважував: «Оновлення не може відбутися за постановою міської поліції чи за реформою розряду А або Б. Немає способу створювати студентів, художників, політиків, закоханих, людей віри і доброї волі за допомогою приладів, вони народжуються поетами і зростають на свободі, немовби дерева, немовби рослини. Свобода! Це – унікальний засіб, безсумнівна панацея. Вільне повітря – у школу й університет, нині замкнені приміщення, які дихають пилом старовини і бурмочуть прогірклою схоластикою, давньою та сучасною. Вільне повітря – у церкву, яка у свободі народжувалася й установлювалася, не для того ж, щоби за решітками й стінами зачинятися <...>. Вільне повітря – у дім і родину, начала міста і республіки, за твердженням учителя Тулія» [5, с. 3].

Про те, що іспанський народ ніколи не досягне оновлення, якщо не розвиватиме освітню сферу, стверджувалося у публікації «Єдиний шлях оновлення» (газета «La Epoca», 30 січня 1899 р.). Відстоювалася позиція про необхідність зосередити зусилля на розбудові початкової освіти, створити умови для отримання її усіма. У тих країнах, де держава виділяла значні кошти на освіту, покращувалося соціально-економічне становище, адже цінність освіти полягає «у моральному удосконаленні людини, формуванні її громадянської позиції, її характеру, розвитку розуму, що дозволяє протистояти природі та суспільним обставинам» [6, с. 1].

У виданні «El Globo» (7 лютого 1899 р.) зазначалося, що закон не буде шануватися у країні, яка не піклується про освіту громадян. Тільки освічений і вихований у свободі громадянин буде не рабом закону, а учинятиме за законом. Допоки в Іспанії не почне діяти це правило, вона не підніметься до рівня сучасних цивілізованих народів [7, с. 1–2].

Публіцист Х. Боске (Julian Bosque) у статті «Оновлення» (1899 р.) відзначав, що «крик оновлення нині роздається на усьому [Піренейському] півострові», до оновлення закликає церква, аристократія, буржуазія. Усі іспанці просять оновлення, це та «мета, яка об'єднує усіх». Для досягнення цієї мети необхідно віднайти засоби – і зовнішнього впливу, і внутрішньої дії. Але більшу вагу мають внутрішні, моральні, сили народу [8, с. 1].

Концепт «оновлення» у теперішній Іспанії розуміється по-різному. Х. Боске писав: «Для Сагасті і його команди оновлення – це залишатися при владі <...>. Для Сільвели і Полав'єхи – це розширити владу і не зважати – із виборами чи без них, із католицизмом чи без нього. Те, що найменше тривожить і тих, і інших, – це катастрофічний стан нашої честі, нашої батьківщини, нашої землі. Для республіканців оновлення – то є установа республіки» [8, с. 1].

У своєму політичному протистоянні ці діячі забули про «справжню Іспанію», яка «втомила від фальшу і шахрайства», яка бажає від урядів «більше управління, більше правосуддя, більше навчання і менше речей» [8, с. 1].

У публікації «Що треба робити» (газета «El Pais», 20 травня 1899 р.) зазначалося, що нині ми бачимо Іспанію «сумною, розчарованою, безнадійною», шукаємо ліки від цього у партіях та інституціях – від монархістів до соціалістів. Але піднесення Іспанії відбудеться не унаслідок дій партій та армії. «Спасіння прийде до нас тільки від народу. Офіційна Іспанія мертва. Існує нація. Криза держави перейде у руїну, але треба не допустити, щоби ця криза поглинула народ», – підкреслювалося у замітці [9, с. 1].

Ту саму ідею обґрунтовував політик Ф. Гонсалес (Jose Fernando Gonzalez). На його переконання, оновлення країни від фундаменту до куполу має відбуватися без жодної радикальної реформи, на матеріалах, які нині не існують. Оновлення Іспанії не настане унаслідок дій «мертвих, рутинних урядів Сагасті, Сільвели, Полав'єхи». Тільки завдяки народній колективній силі може відбутися «чудова справа оновлення», адже народний рух – це «рух, викликаний болем, пригніченням, невдоволенням, відчаєм, протестом, реактивними енергіями, спрямований проти лихого теперішнього, що йде від периферії до центру»; це «той клас рухів, що породжують глибинні народні зміни» [10, с. 1].

«12 мільйонів іспанців не уміють читати і писати, більшість шкільних учителів живуть чудом,

дехто ходять просити милостиню від хати до хати; приміщення для початкового навчання – гидкі, а засоби навчання і педагогіка перебувають на висоті часів Вільяорнате кульгавого», – стверджувалося у замітці «Правильний шлях» (газета «La Erosa», 28 липня 1899 р.) [11, с. 1].

У теперішній Іспанії «в усіх суспільних класах прокинувся інстинкт національного самозбереження», і країна має стати на шлях оновлення. Воно має розпочатися зі школи. Іспанський народ – розумний і аж ніяк не нижчий за інший, проте найгірше освічений у Європі. Розбудувавши народну освіту, Іспанія процвітатиме [11, с. 1].

У статті «Оновлення» (1899 р.) публіцист Х. де Алемані Міла (Jose de Alemany у Mila) указував, що оновлення Іспанії залежить від кожного громадянина, що засоби оновлення країни слід шукати не у змінні законів та у скрупульозності процедур, а «у реформуванні людей, у гармонізації їхньої свідомості із мораллю» [12, с. 2].

На думку публіциста, не віднайдуться інші засоби іспанського відродження, окрім «декалогу, вищого людського закону», бо лишень у служінні Богу і Батьківщині народ здобуде спасіння [12, с. 2].

«Термін «оновлення» став символом нашого сумного сьогодення і сподівання на нашу значущість у світі», – зазначалося у публікації «Народна освіта і оновлення Іспанії» («Gaceta de instruccion publica», 30 червня 1899 р.) [13, с. 182].

Оновлення розуміється як «рятівна ідея підготувати нове суспільне становище». Найважливішою умовою досягнення оновлення бачиться розвинення народної освіти, адже навіть поверховий аналіз навчальних програм іспанських шкіл виявляє, наскільки освіта в Іспанії відстала від передових європейських країн. «Ми маємо розпочати національне оновлення гармонійно, приділяючи особливу увагу народній освіті, перетворюючи її на більш практичну, більш національну, більш громадянську, закладаючи те саме, що європейські й американські народи, аби сформувати громадян і патріотів, запобігти тому, щоби зі шкіл вийшла молодь із волею без моці, із чуттєвістю без прагнень і принципів стримуватися, із розумом недисциплінованим або затьмареним розрахунком, егоїзмом, марнославством чи якимось іншим недоліком, який відволікає від виконання обов'язків у боротьбі за існування, що примушує розвивати власні здібності на благо себе, співвітчизників і великих людських засад, на котрих тримається велична будівля світу», – наголошувалося у статті [13, с. 183].

Про те, що народна освіта – підвалина державотворення, йшлося у публікації «Відшуковуючи засіб» (газета «El Globo», 20 жовтня 1899 р.). «Щоби оновити країну, необхідно дати їй освіту. Щоби були патріоти, необхідно запалити душі

сянням культури. Поки не зростуть у школах зародки добре керованого навчання, не буде громадян, здатних виконувати свої обов'язки. Сьогодні ж ми маємо тільки сеньорито із душами, зовні налакованими просвітництвом, або натовп, просякнутий фанатизмом і безідейністю», – стверджувалося у статті [14, с. 1].

Освітянин Е. Вінсенті (Eduardo Vincenti) говорив про те, що оновлення в інтелектуальній (освітній) сфері відбувається в Іспанії дуже складно, бо воно вимагає радикальної переміни ідей. Іспанський народ потребує учителів, які стануть учити істині, які здійснюватимуть «оновлення інтелектуальне». Для цього є «два засоби: по-перше, скромність, вихована змалку, і визнання нашої незначущості; по-друге, реформування зверху донизу усієї системи освіти – державної і приватної, теоретичної і практичної, додаткової і професійної» [15, с. 1].

Щоби іспанський народ став «сучасним народом», треба зосередитися на вихованні, треба «із молоддю говорити правдивою та щирою мовою і не збивати її зі шляху» [15, с. 1].

На переконання Е. Вінсенті, інтелектуальне оновлення Іспанії відбудеться за виконання п'яťох умов. То є: «по-перше, заперечення фальшивих легенд у навчанні; по-друге, щирість і правда у викладанні; по-третє, покращення навчального плану й удосконалення педагогів; по-четверте, серйозна підготовка молоді за її покликанням; по-п'яте, свобода в усьому» [15, с. 1].

Оригінальні думки стосовно освіти як фактора державотворчого процесу висловлював славетний іспанський філософ, педагог М. де Унамуно (Miguel Unamuno у Hugo). Так, у статті «Про вищу освіту в Іспанії» (1899 р.) він писав: «Якщо ми бажаємо, щоби Іспанія збереглася як живий народ, ми маємо утворити батьківщину. І тому, що вона стане батьківщиною для нас, ми житимемо для неї» [16, с. 40].

Задля того, щоби «утворити батьківщину», іспанському народові доведеться виконати подвійну роботу – формуватися іспанцями і водночас європейцями. Іспанський народ має укріпитися у своєму колективному дусі, пізнати своє коріння, заглибитися у свою душу (intraespañolizarnos), а згодом відкритися світу, передусім європейському простору [16, с. 169].

Мету, сенс життя народ має пізнати сам, роботою власного колективного духу, самосвідомістю. «Тільки власним пізнанням і пізнанням навколишнього світу ми можемо здобути ідеал життя і віру у нас самих. Тільки так, замість того, щоб даремно укріплюватися, прагнучи сформуватися як людський тип, відповідний сучасному тимчасовому цивілізаційному періоду, ми маємо сформуватися як наш власний тип, віруючи, що у мінливому цивілізаційному річищі його час настав. Замість того, щоби перетворюватися на англійців, ставатимемо

дедалі більше іспанцями. А для цього, я повторю, необхідне ясне усвідомлення нашого колективного духу і світу, який нас оточує», – проголошував М. де Унамуно [16, с. 44].

Провідним засобом для формування народної свідомості має стати освіта. Іспанський мислитель із розчаруванням описував стан університетської освіти в Іспанії. Він називав тодішній іспанський університет «храмом рутини і вульгарності», «хоспісом сектантських викладачів». Викладаючи догматичну науку, університет сам культивує неучтво, сам гальмує розвинення істинної науки.

На думку М. де Унамуно, захищати батьківщину можна не тільки на полях битв, віддаючи свої життя, але також у постійній щоденній праці. І університет в Іспанії має стати «школою праці і храмом істини», «основним фактором прогресу» [16, с. 59].

Висновки. Слово «неграмотність» іспанською мовою звучить як «ignorancia» (походить від лат. «ignorare» – «не знати, не відати»). Коли ми українською мовою кажемо, що щось ігноруємо, це означає, що ми навмисно не звертаємо уваги, не помічаємо чогось. Коли у країні стан ignorancia вимірюється двома третинами населення й ігнорується правлячими силами, це означає, що країна прирікає сама себе безвіллям на «небуття». Освітнього («інтелектуального») оновлення Іспанії наприкінці ХІХ ст. інтелектуали вимагали передусім тому, що від неігнорування освітнього фактора залежало ні багато ні мало збереження країни як державницького утворення. Провідні видання іспанської преси 1898–1899 рр. щонайяснішим чином засвідчували: освіта – це найміцніша підвалина нового державотворчого процесу. Достатньо подолати стан ignorancia, щоби народ зажадав творення культури і науки, економіки і політики, Бога і Батьківщини, і в цьому творенні – звів власне буття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Майский И.М. Испания 1808–1917. Исторический очерк. Москва, 1957. 453 с.
2. El fin. *La Izquierda Dinastica*. Madrid, Martes 29 de noviembre de 1898. № 4.906, año XVIII. P. 1.
3. De la regeneracion. *El Globo*. Lunes 25 de julio de 1898. № 8.277, año XXIV. P. 1.
4. Llanos y Torriglia F. ¿Gente nueva? *La Correspondencia de España*. Madrid, Jueves 8 de diciembre de 1898. № 14.919, año XLIX. P. 1.
5. Navarro y Ledesma F. La gente moza. VI y ultimo. *El Imparcial*. Madrid, Lunes 2 de enero de 1899. № 11.888, año XXXIII. P. 3.
6. El camino unico para la regeneracion. *La Epoca*. Lunes 30 de enero de 1899. № 17.474, año LI. P. 1.
7. Las causas de la relajacion. *El Globo*. Madrid, Martes 7 de febrero de 1899. № 8.471, año XXV. P. 1–2.
8. Bosque J. La regeneracion. *Las Noticias*. Barcelona, Jueves 23 de febrero de 1899. № 1.069, año IV. P. 1.

9. Lo que hay que hacer. *El Pais*. Madrid, Sabado 20 de mayo de 1899. № 4.332, año XIII. P. 1.

10. Lo que dice Fernando Gonzalez. *El Liberal*. Viernes 30 de septiembre de 1898. № 6.937, año XX. P. 1.

11. El buen camino. *La Epoca*. Viernes 28 de julio de 1899. № 17.651, año LI. P. 1.

12. Alemany y Mila J. Regeneracion. *La Dinastia*. Barcelona, 30 de marzo de 1899. № 6.857, año XVII. P. 2.

13. La enseñanza popular y la regeneracion de España. *Gaceta de instruccion publica*.

Madrid, 30 de junio de 1899. № 416, año XI. P. 182–183.

14. Buscando el remedio. *El Globo*. Viernes 20 de octubre de 1899. № 8.723, año XXV. P. 1.

15. Vincenti E. La segunda enseñanza y señor Pidal. *El Globo*. Miercoles 7 de junio de 1899. № 8.590, año XXV. P. 1.

16. Unamuno M. De la enseñanza superior en España. *Revista Nueva*. Vol. II, agosto a diciembre de 1899. P. P. 40–44; 59–65; 165–171.